

Historiens lockelse – om forskning kring historiebruk

Det verkar som om vår tid genomsyras av ett allmänt intresse för historien, vissa hävdar att man nästan kan tala om en slags besatthet av det förflutna. Utgångspunkten till att jag blivit intresserad av historiebruk i nutiden ligger i mina observationer av vad jag väljer att kalla *det postmoderna historieintresset*. Med begreppet avser jag nutida människors intresse för historia och såväl materiella som andliga minnen av det förflutna, som uttrycks på olika sätt och nivåer. Det postmoderna historieintresset karaktäriseras av att det förflutna ges betydelse som kan vara av de mest skilda slag, och det kan brukas för att fylla olika ändamål. Historien har till en viss grad blivit ett redskap för olika intressegrupper att nå sina mål som kan vara allt ifrån politiska till ekonomiska eller vara bundna till identitetsskapande aktiviteter. (Petrisalo 2001:128).

Ur intresset för det förflutna kan ofta förnimmas en nostalgisk grundton, en tanke om ”den gamla goda tiden”, som man föreställer sig som en tid då allt var bättre och livet mindre stressande än idag. Den norske socialantropologen Thomas Hylland Eriksen (Eriksen 1996:80) påpekar att nostalgin ingen annanstans är så framträdande som i moderna samhällen. Han menar att den hör hemma i tider då förändringarna känns påträngande, och att det således är fullt förståeligt att Europa kring millennieskiftet genomsyrats av nostalgi i olika former. 1990-talet präglades bland annat

av förändringar inom familjeinstitutionen i form av ett uppbrott från kärnfamiljen och en övergång till det Eriksen kallar seriemonogami. En annan utmärkande förändring var den digitala revolutionen inom telekommunikation (Ibid.). Plötsligt kan vi vara anträffbara när och var som helst – mobiltelefonsutvecklarna kallar detta frihet, men i själva verket kan detta upplevas tvärtom, då vi verkligen förväntas vara anträffbara i tid och otid. Även den snabba utbredningen av Internet har gett många människor möjligheter de inte haft förut, men sätter samtidigt press på andra att anpassa sig till den nya teknologin.

En våg av romantisering och nostalgisering av det förflutna samt ett ökat intresse för traditioner nådde även Finland på 1980- och 1990-talen och tog sig uttryck bland annat i ett allt större intresse för släktforskning samt i folkmusikens intåg på topplistorna (Petrisalo 2001:121). Önskan att ha en viss kontakt med det förflutna kan idag ses bland annat i hemmen, där det i inredningen ofta förekommer gamla möbler och föremål. Dessa kan antingen vara släktklenoder, eller införskaffade från antikaffärer av estetiska skäl, utan någon som helst personlig historia anknuten till föremålen. Anmärkningsvärt är att även föremål som inte är anknutna till ägarens förflutna kan bli objekt för nostalgiska känslor, bara genom att symbolisera en förgången tid. Begreppet och fenomenet nostalgi har med andra ord med tiden ändrat karaktär från

att tidigare ha varit begränsad till en självupplevd tid och plats till att idag inbegripa hela det förflutna (Lowenthal 1985:6).

Ett annat slags intresse för det förflutna kommer till uttryck i det som kallas bl.a. *le mode rétro* eller *retrochic*. Begreppen växte fram i 1970-talets Paris för att avse det ökade intresset för att återuppväcka historiska stilar såväl inom film- som modebranschen (Samuel 1994:85). David Gross (2000:114) menar att *le mode rétro* representerar ett typiskt postmodernt sätt att se på historien. Det är inte så mycket frågan om att imitera eller upprepa det förflutna, utan mer om att återuppfinna det, ofta med en kommersiell drivkraft i bakgrunden. Detta fenomen kan följas bl.a. i de stora klädbutikskedjornas sortiment som på den senaste tiden har hämtat sin inspiration allt från 1960-tal till 1980-tal. Raphael Samuel (1994:112), som väljer att använda begreppet *retrochic* då han talar om fenomenet, hävdar att det saknar sentimentalitet för det förflutna, och dessutom är oberörd av autenticitetsfrågan. Han menar således att fenomenet med retrostilar inte har någon som helst nostalgisk dimension. Det är först och främst de estetiska aspekterna av det förflutna som lyfts fram och uppdateras för att skapa något modernt. Ytterligare skiljer sig fenomenet från olika former av bevarande eller rekonstruktion genom dess förmåga att ignorera frågorna om autenticitet och fritt omforma drag ur det förflutna för att bättre passa in i nutiden (Ibid.).

Varför se bakåt?

Men varför lockar då det förflutna i olika former? Det förekommer flera olika förklaringsmodeller till denna fråga. Det har ofta förklarats med att kännedom om vår historia ger oss identitet. Thomas Hylland Eriksen (1996:19) kritiserar dock denna förklaring, som han anser vara ett för ensidigt och innehållslöst svar på en komplicerad fråga. Han anser själv att ett skäl till

dagens allmänna intresse för det förflutna i själva verket är vår tids historielöshet. Som exempel nämner han USA som präglats av historielöshet men samtidigt av en överdrift av historiens betydelse. Där försöker man tillägna sig en europeisk historia dels genom anläggandet av diverse temaparker med den europeiska medeltiden eller renässansen som tema, dels genom att ta efter klassisk europeisk arkitektur (Ibid.:72).

Enligt etnologen Katriina Petrisalo (2001:111) är längtan efter att gå tillbaka till det förflutna bundet till ett samhällsfenomen som inom kulturforskning kallas antimodernism. Ordagrant betyder antimodernism att man motsätter sig nyheter, men inom kulturforskningen har begreppet kommit att betyda att föredra sociokulturella modeller och drag ur det förflutna framför de moderna. Antimodernismen är inte enbart bevarande utan även revitaliserande, då det utöver bevarandet av traditioner även handlar om viljan att återuppväcka en gammal livsstil (Ibid.:113 f.).

Nostalgin kan även tolkas som en reaktion mot förändring och en viktig anpassningsfaktor i kristider. Missnöjet med det nuvarande och pessimismen gällande framtiden kan bidra till att väcka en längtan efter det förflutna som upplevs som bekant och säkert (Ibid.:122; Lowenthal 1985:11). Bland andra de i denna artikel tidigare nämnda förändringarna inom familjeinstitutionen och telekommunikationen har gjort samtiden svårtydbar. Det förflutna däremot är lätt att tyda så länge det presenteras som något enkelt och inte alltför komplext. De nostalgiska berättelserna om det förflutna i form av romaner, filmer, krigsberättelser med mera gör det förflutna till något som är annorlunda men samtidigt bekant. Det annorlunda blir av medierna översatt och anpassat till nutiden: det förflutna görs med andra ord igenkänneligt (Eriksen 1996:80). Denna slags omformning av historia och minnen bidrar

enligt historikern och geografen David Lowenthal (1985:26) till att vårt förflutna som vi känner det delvis är en produkt av nuet. Även kulturhistorikern Robert Hewison (1987:47) har uppmärksammat nostalgins samband med tider av förändring. Han påpekar dock att det är paradoxalt att vår skyddsmetod emot detta är just förändring – vi filtrerar nämligen det förflutna genom nostalgiska filter och därmed ändrar vi det. Och vidare strävar vi efter att ändra nutiden genom olika bevarandestrategier.

Nostalgivågen och dess uttrycksformer reflekterar alltså en slags längtan till det som en gång varit, något som ofta upplevs som en tryggare, mindre komplicerad tid. David Lowenthal (1985:7) menar dock att det för människor ofta är viktigare att just *längta* efter det förflutna, samla på minnen från det och prisa dess goda sidor än att i själva verket hitta och återuppleva det. Det handlar alltså om en längtan som inte ens är menad att uppfyllas.

Historiebruk för olika ändamål

Historia kan som nämnts användas på många olika sätt och ges betydelser av de mest skilda slag. Historikern Klas-Göran Karlsson (1999) har konstruerat en typologi med fem olika sorters historiebruk, vilka var och ett svarar mot olika mänskliga behov, olika brukargrupper och olika samhälleliga och kulturella villkor. Han har använt dessa i sin undersökning av historiebruket i det sen- och postsovjetiska samhället, men jag anser att det även kan användas som grund för analyser av fenomenet i västerländska samhällen, men den måste i sådana fall dock till en del byggas ut och modifieras.

Den första kategorin kallar Karlsson *det vetenskapliga historiebruket*. Det bruket engagerar professionella historiker och det innefattar traditionellt två olika verksamheter. Den första är att upptäcka nya historiska dokument och att utsätta dem

för källkritisk granskning och därmed fastställa deras användbarhet för en vetenskaplig rekonstruktion. Rekonstruktionen, som är den andra verksamheten, går ut på att tolka historiska fakta utifrån ett samtids-historiskt sammanhang och en etablerad kunskapstradition. Sammanfattande kan man säga att målet med att bruka historien vetenskapligt är att förklara eller förstå det förgångna på dess egna villkor och utifrån befintlig vetenskaplig kunskap. Karlsson påpekar att det i det vetenskapliga historiebruket ligger ett exklusivitetsanspråk och att företrädare för detta slags historiebruk mestadels uppfattar allt icke-vetenskapligt historiebruk som missbruk av historia. (Karlsson 1999:58)

Det mest generella av de icke-vetenskapliga historiebruket är *det existentiella historiebruket*. Det är nära relaterat till såväl individuella som kollektiva identiteter och minnen. Framför allt anknyter det till människans behov att minnas, även bortom sin egen levnad, för att på det viset få förankring bakåt i tiden och orientera sig i ett större sammanhang (Ibid.:59; Zander 2001:59). Det existentiella bruket av historia är vanligtvis särskilt väl utvecklat i samhällen som genomgår dramatiska förändringar. Till exempel kan upprepade krigiska motsättningar eller en snabb och omstörtande moderniseringsprocess fjärma människor från sina rötter och ursprung, och därmed väcka ett behov att se bakåt i tiden (Karlsson 1999:59). Hot och oro i samband med konflikter kan väcka ett behov av att komma underfund med hur tidigare generationer har klarat av liknande svårigheter. Dessutom kan det yttre hotet också bidra till ett ökat behov av inre sammanhållning, vilken ofta byggs på historisk grund (Zander 2001:54). Detta slags historiebruk kan dessutom också förekomma i ett modernt samhälle som präglas av materialism och extrem individcentrering (Karlsson 1999:59)

Det moraliska historiebruket är i sin tur inriktat på upptäckt och återupptäckt av kollektiva minnen eller en specifik historia som av någon anledning glömts bort eller förtryckts. Återupptäckten behöver nödvändigtvis inte grunda sig på nya forskningsresultat, utan en restaurering och rehabilitering av historien kan ske på initiativ av intellektuella grupperingar som har stödet av stora, missnöjda befolkningsgrupper. Detta bruk är ofta en protest mot dominerande samhällsgrupper och/eller den förhärskande tolkningen av det förflutna, som av de missnöjda (och kanske förtryckta) grupperna anses vara manipulerad eller förfalskad. (Karlsson 1999:59; Zander 2001:55)

Den historiska information eller de fakta som återupptäckts måste i ett skede förses med nya syften och sammanhang än dem som gällde före återupptäckten. Om man väljer att på mer eller fri hand utan vetenskaplig kritik konstruera ett passande förflutet, som ofta syftar till att legitimera till exempel ett politiskt styre är det frågan om *ideologiskt historiebruk*. För detta slags historiebruk krävs vanligen välutbildade politiska och intellektuella grupper som kan skapa en sammanhängande och konsistent historisk konstruktion (Karlsson 1999:60)

Den sista kategorin i Karlssons typologi över historiebruk kallar han *icke-bruk av historia*. Man kan naturligtvis fråga sig om icke-bruk kan kallas för ett slags bruk. Med begreppet icke-bruk menas i det här sammanhanget att man avstår från att uppmärksamma det historiska perspektivet. Orsaker till detta kan vara till exempel att historien anses vara ointressant och utan mening eller relevans för individer och grupper, och med ignoreringen av historien försvagas dess position i samhället. Men icke-bruket kan också vara helt medvetet, ett resultat av att makthavare och inflytelserika grupper vill ta avstånd från

det förflutna, man vill framställa sig själva och sina målsättningar som nya och utan historiska föregångare. I sådana fall ligger icke-bruket således väldigt nära det ideologiska bruket då de brukande grupperna är desamma, såsom även deras mål att legitimera och rationalisera. (Ibid.:60, Zander 2001:56 f.)

Karlsson (1999:60 f.) påpekar att dessa kategorier av historiebruk kan te sig svåra att hålla isär, eftersom de i vissa avseenden går in i och överlappar varandra. Dessutom kan det i ett samhälle förekomma olika slags historiebruk och kombinationer av dessa samtidigt. Därutöver skulle man kunna tänka sig även flera kategorier. För att typologin bättre skall passa för att analysera ett postmodernt, västerländskt historiebruk vill jag utöka det att även innefatta det *kommersiella historiebruket*. Historikern Ulf Zander (2001:57) menar att det kommersiella bruket borde ses som en underavdelning till det existentiella bruket, men jag vill hellre se det som en egen, fristående kategori.

Det kommersiella bruket av historia är mycket allmänt i vår tid. Det förflutna har i flera fall börjat användas som en försäljningsfrämjande faktor inom marknadsekonomin: inredningstidningarna är ofta fulla av möbler och interiörer i gammal stil, och orden "gammaldags" och "traditionell" används allmänt som ett lockbete. Det har även blivit populärt att anordna så kallade gammaldags marknader på olika håll i landet, men graden av deras gammalmodighet varierar stort. Ofta säljs det precis samma varor som på vanliga marknader, men i andra fall har man strävat efter en mer äkta stämning genom att försäljarna klär sig stilenligt och säljer varor som man anger ha en "gammaldags känsla".

Att historien i allt större utsträckning förvandlats till en marknadsvara får numera uttryck även inom kultursektorn. Bland annat har många museer börjat satsa

på marknadsföring och utvecklat "corporate images" med logotyper m.m. Dessa är trender som speglar behovet av att göra representationerna av historien mer spännande i avsikt att tjäna pengar på det förflutna. Museerna är i dagens läge tvungna att själva tjäna pengar, då de nya presentationsteknikerna innebär höga kostnader samtidigt som den offentliga finansieringen blir allt mer begränsad. Alltså är stora publikmängder allt viktigare, och för att nå dessa måste man använda sig av affärslivets metoder (Walsh 1992:94).

Thomas Hylland Eriksen (1996:78 f.) påpekar att kommersialiseringen av historien får både uttryck som är lätta att genomskåda – för de ger sig inte ut för att vara annat än kommersiella – och uttryck som åberopar autenticitet. Mellan dessa ytterligheter befinner sig enligt honom de flesta kommersiella identitetsprodukterna. Som exempel hänvisar han till skandinaviska färdighuskataloger från 1990-talets mitt där husen är präglade av traditionell arkitektur och har namn hämtade till exempel från nordisk mytologi. I katalogerna förekommer lockande uttryck som "tradition och romantik" och "den gamla stilen". Det kommersiella bruket av historia grundar sig i stor utsträckning just på en romantisering och nostalgisering av det förflutna samt på associationer till den "gamla goda tiden".

Då man talar om bruket av historia för kommersiella ändamål kan man inte förbise turismen. Turismindustrin har snabbt funnit ett sätt att utnyttja den rådande nostalgiska vurmen för det förflutna och skapat säljande resepaket med historiska mål. David Lowenthal (1985:4) har jämfört det förflutna med ett främmande land och vidare konstaterat att nostalgien har försett detta land med den mest välmående turistkommersen. Eftersom turismen har en stark kommersiell koppling vill jag i typologin över historiebruk placera det turis-

tiska bruket som en underavdelning till det kommersiella bruket.

Kulturarv och historia

Karaktäristiskt för diskussionen kring det senmoderna historiebruket är debatten kring begreppet "heritage", det vill säga kulturarv, och dess exploatering av historia. Därför vill även jag i det följande ta upp detta fenomen. Ordet kulturarv har givits många olika definitioner, men jag skall inte här redogöra för de olika definitionernas innehåll, utan främst peka på en del karaktäristiska drag för kulturarvstänkandet och dess förhållande till historia.

Begreppen kulturarv och historia förväxlas ofta med varandra eller tros vara samma sak, men det bör uppmärksammas att det är frågan om två skilda saker, och att kulturarv inte alls är historia (Lowenthal 1998:x; Hewison 1987:10). David Lowenthal (1998:passim.) menar att begreppet kulturarv skiljer sig från historien genom vad det ser, vad det betonar och vad det ändrar på. Såväl kulturarv som historia omformar det förflutna, men av olika anledningar: historien för att göra det förståeligt, kulturarvssynen för att göra det tilltalande. De formar alltså olika och ofta tävlande bilder av samma förflutna.

En annan aspekt som skiljer kulturarvstänkandet från historia är principen om deltagande. Kulturarvsrepresentationer bygger ofta på idéer om upplevelser och publikens deltagande i olika aktiviteter (Ibid.:125) Ur kulturarvssynvinkel ska man alltså uppleva, se, känna och lukta det förflutna istället för att enbart läsa om det.

Begreppet kulturarv jämföras ibland med att återuppleva det förflutna, men mer ofta handlar det om att anpassa det förflutna till dagens behov. Betoningen på kulturarvet ändrar på historien dels genom "uppdatering", det vill säga genom att presentera händelser och personer i modern tappning, anpassade till samtiden, och dels

genom att lyfta fram och förstärka de aspekter av det förflutna som nu anses som aktningvärda. Dessutom kan betoningen på begreppet kulturarv dölja och överge de aspekter som idag anses mindre ärorika. Det handlar alltså om att selektivt minnas och glömma för att förbättra det förflutna och göra det mer tilltalande. (Ibid.:142 ff.)

Karaktäristiskt för kulturarvsprocessen är att den buntar ihop hela det förflutna. När man framhäver kulturarvet blandar man epoker utan hänsyn till kontinuitet och kontext och hänvisar generaliserande till "den gamla goda tiden" (Ibid.:137, jfr. Eriksen 1996:80) Vidare är utpekandet av likheter mellan förr och nu ett kännetecknande drag. Ett sätt att dra paralleller mellan det förflutna och nuet är till exempel att tona ner stora historiska händelser och istället fokusera på (fortfarande förekommande) seder och bruk i det dagliga livet. David Lowenthal (1998:139) menar att då man ser på det förflutna som historia, är det som ett främmande land, men då man ser på det ur kulturarvssynvinkel, är det ytterst bekant.

Robert Hewison (1987:9) har konstaterat att kulturarv är något som ingen riktigt kan definiera, men som alla vill sälja. Liknande tankar har framförts av Regina Bendix (2000:39) då hon hävdar att begreppet kulturarv härstammar från den västerländska romantiska nationalismen och upprätthålls av den västerländska kapitalismen. Kulturarvet är enligt henne främst en investering som kräver kapital, och som strävar efter att tilltala alla som är villiga att satsa pengar på det (Ibid.:51). Dessa uttalanden syftar på den så kallade kulturarvsindustrin, som vuxit fram i och med det ökade intresset för kulturarv. Inom kulturarvsindustrin drivs upprätthållandet och skapandet av kulturarvsrepresentationer till en stor del med kommersiella intressen i bakgrunden. Kulturarvsfenomenet kan således ur en viss synvinkel uppfattas

som en marknadsnisch och arena för ekonomiska investeringar. Men samtidigt kan man även se det som ett led i demokratiseringen då det lovar ett värdefullt förflutet åt alla (Ibid.:44).

Historiskt iscensättande – "upplevelsefierad" historia

En uttrycksform för "nostalgivågen" och det stora intresset för kulturarv är den dramatiserade presentationen av det förflutna, som jag väljer att kalla *historiskt iscensättande*. Föregångare till dagens olika former av historiskt iscensättande har varit friluftsmuseerna med sina uppvisningar av traditionella arbetstekniker och vardagsliv. Även de traditionella museerna har i allt större utsträckning prövat på olika metoder att skapa historiska miljöer eftersom detta visat sig vara framgångsrikt. (Walsh 1992:95) På senare tid har fenomenet dessutom brett ut sig utanför museerna och resulterat i en räkka festivaler och evenemang med historiska teman. Historiskt iscensättande kan användas såväl som medel för att locka upplevelsehungriga besökare till museer och festivaler som för att i forskningssyfte testa hypoteser om det förflutna (Lowenthal 1985:300).

Ett centralt drag för kulturarvstänkandet är, som nyss nämndes ovan, idéer om deltagande och upplevelser. Detta kan mycket väl ses i de olika former av historiskt iscensättande som uppmuntrar besökaren att aktivt delta i det som sker och visas upp, till exempel genom att prova på traditionella hantverksmetoder. Dessa möjligheter till aktivt deltagande tillfredställer den postmoderna musei- eller evenemangbesökarens krav och efterfrågan på upplevelser, minnesvärda upplevelser som man sedan kan jämföra med andra.

Med historiskt iscensättande kan man hoppas på att nå människor som annars inte visar något intresse för historia som skolämne, presenterad i böcker eller som

Presentationer av traditionella arbetstekniker är en av de tidigaste formerna av historiskt iscensättande. På den medeltida marknaden i Åbo kunde man i juni 2004 bekanta sig bland annat med spinnerskors arbete. (Foto: Anne Maria Niemi, i författarens ägo)

monument. Dessutom hävdas det ofta att man lär sig bättre genom deltagande. Bruket av historiskt iscensättande kritiserar dock av flera forskare, bland andra Kevin Walsh och David Lowenthal.

Arkeologen Kevin Walsh (1992:101 f.) riktar kritik mot olika former av historiskt iscensättande, som han kallar kulturarvspektakel. Han syftar på såväl friluftsmuseer, "historiska byar" som dramatiserandet av till exempel historiska slag. Han opponerar sig mot tankegången att vi kan gå tillbaka till det förflutna och han menar att iscensättandet bedövar vårt historiemedvetande. Enligt honom är det denna inbjudan till "att leva med" och det åtföljande förnekandet av att det förflutna och dess platser existerar i nuet, som är orsaken till att vi mister vår medvetenhet och känslighet för platser. Dessutom ger främjandet av tanken om tidsresor tillbaka i tiden sken av att kulturarvsproducenterna, som ses som experter, så att säga "kan" historien, och döljer därmed det faktum att vårt förflutna,

såsom även David Lowenthal påpekat, faktiskt skapas i nutiden.

Walsh menar vidare att dessa postmoderna representationer av kulturarv karakteriseras av en form av konstgjordhet – inte enbart beroende på att en del av dem inte använder eller kan använda autentiska byggnader eller föremål i deras "riktiga" miljöer, utan även för att de konstruerar "överkliga" platser. Ett ofta förekommande exempel bland kulturarvskritikerna är Disneyland, med dess karaktäristiska sätt att presentera historiska händelser anpassade till nutiden. Så kallade *heritage sites*, kulturarvsplatser, jämförs ofta med Disneyland och Walsh påpekar att liknande ställen använder bilder från det förflutna för att skapa ett spektakel och en miljö som är annorlunda men ändå till en viss grad förblir bekant och trygg. Walsh anser att dessa medverkar till vår historiska amnesi genom en felcitering av historiska stilar och konstruerandet av konstgjorda platser. Han menar dessutom att iscensät-

tande av historiska händelser kan bidra till ett nedbrytande av platsen. Han syftar då på evenemang som avbildar händelser som i själva verket inte hänt på platsen där dramat utspelas, utan kanske t.o.m. är påhittade slag som visas upp på olika ställen. Liknande tillställningar bidrar enligt honom till en känsla av en "schizofren plats". (Ibid.:103 f.)

Även David Lowenthal är kritisk mot denna form av historiebruk. Han hävdar att värnadsvärda ställen riskerar att omvandlas till skämtsamma eller besvärande kopior av sig själva. Ännu värre är enligt honom att dessa kulturarvsrepresentationer kanske kan övertala människor att tro att man verkligen *kan* gå tillbaka i tiden. Han menar att historiskt iscensättande transporterar platser till ett fiktivt igår som är rensat från historisk skuld, där människor kan spela ut sina fantasier som nekas dem i den samtida världen. (Lowenthal 1985:301)

Det postmoderna, kulturarvsinriktade historiebruket kritiserar alltså starkt av en del forskare. Dessa uttrycker sin oro över att det genom presentationer av utvalda, förenklade och förskönade bilder av historien har en negativ inverkan på vårt historiemedvetande och på vår förståelse av platser och deras olika tidsliga dimensioner.

Man kan dock studera historiebruk och historiskt iscensättande även ur en annan synvinkel. Etnologiskt intressanta frågeställningar kan röra sig kring fenomenets olika drivkrafter, funktioner och betydelser samt fenomenet ur aktörernas perspektiv. Man kan bland annat se på olika slags historiebruk som ett sätt att ge betydelse och skapa mening i samtiden (se t.ex. Historien i på livet, 2002). Jag har själv studerat ett fall av historiskt iscensättande, medeltids-evenemanget "Det medeltida Åbo", och hur det upplevs av publik och deltagare samt hur det aktiverar pressen. Ytterligare har jag sett på evenemanget som ett sätt att

skapa eller producera bilder, såväl bilder av medeltiden som av Åbo stad (Niemi 2002, Niemi 2003). I min kommande licentiatavhandling där jag spinner vidare på temat historiebruk i Åbo ligger mitt intresse i första hand på de nya postmoderna sätten att konstruera historiebilder och på vilken betydelse dessa i ett större sammanhang kan ha för staden.

Staden i upplevelsetiden – historia som strategi

Att presentera historien på ett upplevelserikt sätt är således karaktäristiskt för vår tid. Men kravet på upplevelser syns även inom andra områden, såväl inom konsumtion som inom fritidssysslor. Man hör ofta talas om att vi håller på att gå över från informationssamhället till ett upplevelsesamhälle där upplevelseindustrin har en viktig ställning. I stället för sedvanliga fysiska varor erbjuder upplevelseindustrin konsumenterna en ny slags "varor" – minnen, personliga utmaningar och nya former av kunskap och insikt om såväl sig själv som andra (O'Dell 2002:20 f.). Upplevelseindustrin har en stark koppling till turismindustrin, som är en av de branscher som är mest beroende av upplevelseproduktion, då kampen om turisternas uppmärksamhet idag är hård. Dessa lockas till turistmål med upplevelser av de mest varierande slag, och här kommer också ofta den upplevelsebaserade presentationen av det förflutna in.

Förmågan att kunna erbjuda upplevelser har på senare år blivit viktigt även för städer och regioner. Orvar Löfgren (2001:4; 2002) har uppmärksammat städernas anknytning till "den nya ekonomin", ett begrepp som inbegriper en rad olika utvecklingstendenser inom teknologi, ekonomi samt service- och tjänstesektorn kring sekelskiftet 2000. Ett drag hos den nya ekonomin är bland annat att omorganisera branschindelningen genom att skapa nya sammansmält-

ningar och hybrider. Löfgren menar att ett exempel på en sådan ny gränsöverskridande bransch är just upplevelseindustrin, som under ett gemensamt begrepp samlar turism, handel, underhållning, arkitektur, kulturarv och medier. Även städerna har kastats in i upplevelseepoken och man har blivit varse om dess krav på att producera symboler, stämningar, aura och upplevelser, som tillsammans med historia och kultur används som vapen i den allt hårdare kampen om turister.

Produktionen av symboler är således en viktig del av städers imageskapande. Man kan tala om en ny gren inom ekonomin, nämligen städers symboliska ekonomi. Sociologen Sharon Zukin (1998:11) menar att dess uppkomst hänger samman med vissa städers ekonomiska tillbakagång och kamp med förstads- och icke-urbana områ-

den samt den ökade finansiella spekulatio- nen. Dessutom har invandringen, ökningen av kulturkonsumtion och marknadsföring- en av identitetspolitik inverkat på denna utveckling. Den symboliska ekonomin i större städer inkluderar kulturindustri, af- färliv, tjänster och fastighetsproduktion. Jämfört med den moderna industriella ekonomin ger den större formativ roll åt sådana "icke-produktiva" faktorer som till exempel design (Ibid.:270). Karaktäristiskt för den symboliska ekonomin av idag är enligt Zukin symbiosen mellan bilder och produkter samt den utsträckning i vilken bilder idag säljs på nationell och interna- tionell nivå (Ibid.:8).

Då man talar om städers imageproduk- tion och marknadsföring kommer man först och främst att tänka på att de är verksamhe- ter som är av yttersta vikt för strävandena

Historien i stadsbilden. Medeltiden är en betydelsefull faktor i Åbos stadsimage och den har på senare år börjat lyftas fram på nya sätt. Aboa Vetus & Ars Nova - museets vägg pryddes för några år sedan med en medeltidsinspirerad väggmålning. (Foto: Anne Maria Niemi, Etnologiska arkivet D8352)

efter fler turister och den ekonomiska nytta de för med sig, men noteras bör att dessa även har en viktig funktion att locka nya invånare, få de nuvarande att trivas samt för att få staden att verka som en attraktiv plats för nya företag att etablera sig.

Katriina Petrisalo (2001:108) har påpekat att ett aktningsvärt förflutet är viktigt för nationer, och att detta kan jämföras med enskilda personers behov att presentera en lyckad och trovärd livshistoria. Allt tyder på att detta behov numera gäller även städer – att kunna hänvisa till en lång och guldkantad historia ses som en viktig resurs och det är ett återkommande drag i upplevelseindustrins tid. Stadshistorien har dock inte alltid haft en så viktig ställning. Geografen Topi Antti Äikäs (2001:117) konstaterar i sin avhandling angående stadsprofilering att stadshistoria i Finland först på 1990-talet har börjat ses som ett värdefullt objekt inom miljöplanering och bevarande. Men sedan dess har stadshistoria blivit ett av de viktigaste medlen för stadsutvecklingen och marknadsföringen av städer.

Ett exempel på en stad som har en tydlig historieinriktad profilering är Åbo. I staden finns dels konkreta lämningar från medeltiden (Åbo slott samt domkyrkan) som är välkända turistmål och dessutom har blivit en slags symboler för Åbo stad. Dessutom har det sedan mitten av 1990-talet dykt upp nya, postmoderna upplevelseinriktade medeltidsrepresentationer i och med grundandet av museet Aboa Vetus och uppkomsten av evenemanget ”Det medeltida Åbo”, av vilka det senare är ett bra exempel på historiskt iscensättande och sedermera har blivit ett av de viktigaste och mest uppmärksammade sommarevenemangen i staden. Lovisa är en annan finsk stad som plockat fram en glansperiod ur sin egen lokalhistoria och införlivat denna i sin profileringsstrategi. I Lovisas fall innebär detta

att föra fram sitt 1700-talsarv, och även här har det historiska iscensättandet en viktig roll (Wikman 2001; Wikman 2002; se även www.loviisa.fi).

Fokuseringen på en glansperiod ur en stads historia kan fylla olika funktioner. Konstateras kan dock att denna verksamhet ofta strävar efter att åstadkomma något i samtiden eller i framtiden. Exempelvis har etnologen Lotten Gustafsson (2002:41) tolkat de forna hansestäderna Visbys och Tallinns framhävande av sin medeltida historia och minnen av städernas viktiga handelsförbindelser som en spegling av städernas förhoppningar om framtiden och deras relation till omvärlden. Ytterligare kan drivkraften för städers historiebruk vara att försöka skapa en positivare stadsimage genom att ”glömma” en mindre smickrande närhistoria eller att hävda sin ställning som man upplever vara hotad. Det kan även bidra till att utveckla stadsbornas medvetande om sin stad samt fördjupa den lokala sammanhållningen genom att hänvisa till ett gemensamt förflutet. Och naturligtvis är det, som redan tidigare nämnts, en viktig faktor i kampen om turisternas uppmärksamhet.

Det postmoderna historieintresset och -bruket kan således som vi sett ta sig uttryck på ett flertal olika sätt och historia kan brukas allt utifrån strikt vetenskapliga till kommersiella och stadsprofilerande intressen. Det som möjliggör ett framgångsrikt användande av historia för olika ändamål är sist och slutligen dagens människors intresse för det förflutna, och numera till en stor del även deras längtan efter upplevelser. Noteras bör dock att dessa behov inte nödvändigtvis föds spontant, utan de kan till en del påverkas av den samhälleliga diskursen och tidsandan som uppmuntrar denna längtan efter det förflutna och upplevelser bland annat genom att erbjuda dessa i lockande förpackningar.

KÄLLOR:

Otryckta källor:

- Löfgren, Orvar 2002: Storstadsdrömmar. Att paketera och sälja stadens kultur. Föredrag på Ethnos-seminariet Maal ja kaupunkis – land och stad i Åbo 15.3.2002.
- Niemi, Anne 2003: "Det medeltida Åbo". Historiskt iscensättande som folknöje och stadsprofilerande resurs. Avhandling pro gradu. Åbo Akademi
- Wikman, Kajsa 2001: "Konungen anländer till Lovisa". En etnologisk analys av 1700-talets återskapande i småstadsmiljö. Avhandling pro gradu. Åbo Akademi.

Internet:

www.loviisa.fi [online] 25.5.2004

Litteratur:

- Bendix, Regina 2000: Heredity, Hybridity and Heritage from One Fin de Siècle to the Next. I *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity*. Ed. Anttonen, Pertti. Botkyrka.
- Gross, David 2000: Lost Time. On Remembering and Forgetting in Late Modern Culture. Massachusetts.
- Gustafsson, Lotten 2002: Medeltidskartor och minnespolitik. I: *Historien in på livet. Diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Red. Eriksen, Anne; Garnert, Jan; Selberg, Torunn. Lund 2002
- Eriksen, Thomas Hylland 1996: Kampen om fortiden. Et essay om myter, identitet og politikk. Oslo.
- Hewison, Robert 1987: The heritage industry. Britain in a climate of decline. London.
- Historien in på livet. Diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Red. Eriksen, Anne; Garnert, Jan; Selberg, Torunn. Lund 2002
- Karlsson, Klas-Göran 1999: Historia som vapen. Stockholm.
- Lowenthal, David 1985: The past is a foreign country. Cambridge.
- Lowenthal, David 1998: The heritage crusade and the spoils of history. Cambridge.
- Löfgren, Orvar 2001: Den nya ekonomin – en kulturhistoria. I *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*. Nr 3/2001. Umeå.
- Niemi, Anne Maria 2002: Färggrant bildspel från sprakande spektakel. Analys av pressbevakningen av "Det medeltida Åbo". I *Laboratorium för folk och kultur* 3/2002. Helsingfors
- O'Dell, Tom 2002: Upplevelsens lockelser, tingens dynamik. I O'Dell, Tom (red.): *Upplevelsens materialitet*. Lund
- Petrisalo, Katriina 2001: Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa. Helsingfors.
- Samuel, Raphael 1994: Theatres of Memory. Volume 1: Past and Present in Contemporary Culture. London.

Walsh, Kevin 1992: The Representation of the Past. Museums and heritage in the post-modern world. London.

Wikman, Kajsa 2002: Kulturarv och historiskt återupplivande i en småstad av idag. *Historiska och litteraturhistoriska studier*. Ekenäs.

Zander, Ulf 2001: Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte. Lund.

Zukin, Sharon 1998: The cultures of cities. (reprinted). Oxford.

Äikäs, Topi Antti 2001: Imagosta maisemaan. Esi-merkkinä Turun ja Oulun kaupunki-imagojen rakentaminen. Oulu.

SUMMARY

Utilizing history

This article deals with post-modern ways of utilizing history for different purposes. In contemporary society there seems to be an enormous interest in the past. There have been many suggestions for explaining this fascination with past times; it may, for example, be seen as a reaction to change and pessimism about the future. The past is regarded as something safe and easier to understand than the complex post-modern world.

History can be utilized for multiple purposes. The Swedish historian Klas-Göran Karlsson has presented a typology consisting of five different categories describing ways of utilizing history: the scientific, the existentialist, the moral and the ideological, and finally the non-use of history. However, in this article I want to expand the typology with yet another kind of utilization that is common in contemporary Western societies: the use of history for commercial purposes. This category includes the use of history for purposes of tourism.

Historical re-enactments are a phenomenon that is very common today. The concept includes everything from presentations of traditional work techniques in museums to festivals, pageants and fairs with a historical theme. There has been some criticism levelled against historical re-enactments, claiming that they damage our historical consciousness by mispresenting historical facts and constructing "unreal" places. It is, however, interesting for ethnologists to study the functions and meanings of these events and to look at them from the participants' point of view.

Lately, it has become important for towns and cities to create an attractive image of themselves and offer experiences designed to encourage tourism, investors and new inhabitants. In this *city imagineering* history often plays an important role. Focusing on the "golden age" of a town's past can have various functions, but they all mainly aim to make a change in the

present or the future. This can, for example, be used to divert the attention from an uncomplimentary contemporary history, to deepen the local sense of community and, of course, to attract tourists.

After all, what makes it possible to utilize history for different purposes is the post-modern interest in the past and also the yearning for experiences. Those needs may, however, not necessarily appear spontaneously; it should be noted that their arising at least to some extent may be influenced by the public discourse and the fact that the past is being served in attractive packages.